

BENESJ,

DEMOKRATIEN OCH FREDEN

TJECKOSLOVAKIETS amputering betydde även Benesjs avträdande från den politiska skådebanan, åtminstone för överskådlig tid. Det nya Tjeckoslovakiets förvånande snabba orientering mot Tyskland krävde uppenbarligen offret av den man, vilken den tyska propagandan och Hitler själv utpekade som den, den där stode i vägen för ett samförstånd. Så sent som i våras firades Benesjs 54-årsdag landet runt med parader och en ståt, som väl eljest brukas blott vid större bemärkelsedagar. Såsom jordisk ställföreträdare för sin andlige och politiske lärofader presidentenbefriaren Masaryk, vilkens död kom jämnt ett år före landets styckning, förkroppsligade Benesj som ingen annan sitt land. Men ingen kunde då föreställa sig att han redan några månader senare skulle tvingas bort såsom Schuschnigg eller få dela Brünings öde att bli en celeber föreläsare i Amerika.

För sin diplomatiska insats vid den tid, då Tjeckoslovakiet tillkämpade sig sin frihet, kommer Benesj att förbli en av sitt lands heroer, även om tyskarna aldrig kunna glömma tjeckernas landsförräderi mot Österrike-Ungern och andel i centralmakternas förödmjukelser. Hans verksamhet som sitt lands utrikesminister, folkförbundspolitiker och slutligen president måste däremot bli högeligen omtvistad, vilken måttstock som än anlägges. Stormakternas diktat i München, och dess framtida perspektiv för småstaterna, grannarnas påpasslighet att hugga för sig och intigheten av västmakternas utfästelser ha likväl väckt en sympati för tjeckerna, som bl. a. format sig till hyllningar för Benesj och apoteosering av hans politik. Även från vårt land, där organiserade partitaganden för eller mot utländska företeelser och personligheter aldrig felas, har en adress tillställts Benesj, undertecknad bl. a. av åtskilliga av de personer, som ej skulle kunna saknas under allehanda adresser, och dessutom av ärkebiskopen. Hyllningsadressen lyder i all sin korthet:

»Under den olyckstid som edert land genomgått finns det här i Sverige, som väl överallt i världen, många som följt eder strid för landet och för freden och vilka önska ge uttryck åt sin tacksamhet och sin beundran. Eder store landsman och vän, Tomas Masaryk, karakteriserade på sin tid demokratin såsom en konsekvens av vår tids humanistiska moral. 'Men' — säger han — 'demokratin är icke fullbordad, den aktuella situationen är en kris som blir ett kännbart lidande för många.' Ord som kasta en blyxtbelysning på det pris Tjeckoslovakien måst betala. Ni har i en av de mest fruktansvärda kriser demokratin haft att utstå — i mod och resignation — handlat som en sann demokrat.»

I sin återhållsamma ton kan adressen knappast räknas till de neutrala meningstyttringar, som äro oneutrala. Men den föranleder ändock några reflexioner.

Problemet Benesj kan ej avkortas till att blott och bart gälla Tjeckoslovariets hållning under Europas »svarta veckor» — alldeles oavsett, att adressens många undertecknare näppeligen torde sitta inne med djupare kunskaper om huruvida Benesj i kabinetts inre överläggningar företrädde motståndets eller fredens politik. Vad som inträffade i september är icke någon isolerad, orsakslös företeelse. Attackerna mot Tjeckoslovakiet ha sitt givna kausalsammanhang, med Benesj i dess centrum. Men kan det vara möjligt att hylla Benesjs (antagna) fredliga septemberpolitik utan att samtidigt ta ståndpunkt till hans tidigare insatser vid behandlingen av de nationalitetsfrågor, vilka nu akut tillspetsades och löstes på ett i historien nästan exempellöst sätt? Det synes, som om detta allra minst vore möjligt för dem, som i sin adress apostrofera Masaryks demokratiska ideal och överhuvud taget vilja göra kantsågningen av Tjeckoslovakiet till »en av de mest fruktansvärda kriser demokratin haft att utstå».

I intet annat land ha de ledande statsmännen så som i Tjeckoslovakiet sökt utgrunda och begrunda demokratiens väsen. Tre av de ledande männen, Masaryk, Benesj och Hodza, ha inte för intet varit professorer. Masaryks statsfilosofi uttolkade Benesj officiellt, när han i fjol höll talet vid Masaryks bår — ett egenartat tal i all dess ståtlighet, ty det var snarare en känslfull filosofisk föreläsning än en övlig avskedshälsning. Vältaligt skildrade statspresidenten, hur hans företrädare och faderlige vän i sitt tänkande byggde vidare på upplysningstidens och franska revolutionens läror, hur han övervunnit romantiken och liberalismen samt bekämpat dekadentism, estetism och titanism, hur

han slutligen brottades med demokratiens auktoritetsproblem i ovisshet om huruvida människorna, umbärande av monarkiens, aristokratiens och kyrkans auktoritet, kunde undgå den moraliska, politiska och sociala anarkien. Masaryk hade skapat »den humanitära demokratien som kulturellt, socialt och politiskt system». Den var ej en teoretisk spekulation utan en produkt av den historiskt-filosofiska utvecklingen, som visserligen tillfälligheter skulle kunna rubba eller som andra system momentant skulle kunna skjuta åsido men som slutligen skulle finnas där »in ihrer ganzen Fülle». Och Benesj citerade några av de vackraste ord, varmed Masaryk klätt sin demokratiska lidelse: »Det djupaste argumentet för demokratien är tron på människan, på hennes värde, andlighet och odödliga själ... Etiskt är demokratien motiverad som förverkligandet av kärleken till nästan... Den sanna, på kärleken till och aktningen för nästan och alla människor grundade demokratien är förverkligandet av Gudsordningen på jorden.» — »Ni veta, hur han (Masaryk) hela sitt liv kämpade för utjämning mellan känsla och förstånd och hur han vände sig mot alla nationella lidelser och känslor, ty han förankrade aldrig liv och värld på lidelse, känsla och instinkt, såsom så många andra efterkrigsårens politiska och sociala system göra.» Ännu vid 87 år skulle Masaryk, framhöll Benesj, ha lugnt, fast, platoniskt och i kristendomens anda besvarat alla det sargade Europas frågor med formeln: Jesus, icke Cæsar.

Masaryks filosofi var statsfilosofi även i den meningen, att den omfattades i alla de ledande tjeckiska kretsarna. Men hade den sin fulla motsvarighet i verkligheten? Hade den tjeckiska politiken det djupa etiska patos och blida försonliga innehåll, som Masaryks skrifter och Benesjs utläggningar därav ge sken av? Man kan dra av mycket av vad den tyska, ungerska eller polska propagandan utbasunerat som förtryck, men kvar står det, att det icke var Jesu utan fastmer Cæsars anda, som talade, när de tjeckiska trupperna 1918/19 ockuperade de omstridda minoriteternas gebit mot dessas vilja, lika litet som det kunde vara kärleken till nästan, som dikterade löftesbrotten och nålstygnspolitiken mot minoriteterna. Ej ens Masaryk eller Benesj hade i sin politik mot de olika stammarna i statens utkanter och vid hävdandet av tjeckernas superioritet kunnat frigöra sig från den primitivism och våldspolitik, som andra styrelsesätt än demokratien understundom utmärkt sig för. Det fanns av ädelmod mot de beseg-

rade intet mera i den tjeckiska politiken än hos andra segermakter; snarare har Tjeckoslovakiet ivrigast av alla arbetat för att konservera de livsodugligaste ingredienserna i Versaillesfreden. I stället för att i tid federalistiskt bygga upp den nya staten på likaberättigandets grund och därmed ge världen ett föredöme i »humanitär demokrati», iscensattes den för minoriteterna stötande språk- och skyltpolitiken och spärrades vägen för andra än tjecker eller slovakier till statstjänst o. s. v. När sudettyskarna efter 1933 i valet mellan den tjeckoslovakiska demokratien och den tyska diktaturen föredrogo diktaturen — före 1933 torde tvekan om »Anschluss» till Tyskland ha varit än mindre — berodde detta förvisso icke på någon motvilja mot kristna principer utan på ovilja mot tillämpningen av dessa eller deras användning som maktpolitikens förklädnad.

Om adressens undertecknare vilja få kunskap om rätta förhållandena, kunde de lämpligen studera lord Runcimans nu publicerade rapport till den engelska regeringen, vilken rapport åtminstone när detta skrives ej synes ha rönt något intresse i Sverige. Den engelske förlikningsmannen konstaterar därvid visserligen, att brytningen i Tjeckoslovakiet var att tillskriva Henleinpartiet. Men han förklarar omedelbart, att man måste ha sympati för sudettyskarnas sak. Det är hårt att regeras av främlingar, fortsätter han, och tjeckerna ha i förhållandet till sudettyskarna visat »taktlöshet, brist på förståelse, intolerans och discrimination». Härav drevos sudeterna i riktning mot revolt, helst som tjeckerna givit dem många löften men litet eller intet i handling. I ljuset av detta auktoritativa uttalande borde det vara ganska malplacerat att — om man tänker något tillbaka — ge den tjeckiska politikens ledare Benesj mönsterepitetet »sann demokrat».

Ingen underkänner Benesjs stora begåvning, sjudande patriotism och personliga integritet. Men om någonsin ett läge varit självförvällat, är det Tjeckoslovalets. Sanningen är, att Benesj — hur ideellt fredsvänlig han än varit — genom sin gamla och sega politik höll på att föra Europa till katastrofens rand. Han hade funtat sin politik på inringning av Tyskland och Ungern, liksom på motstånd mot Habsburgarnas återkomst till Österrike. Hans politik förutsatte de tre nämnda ländernas svaghet, och han arbetade just för att hålla dem nere. När Österrike utplånats och de bägge andra staterna rest sig ur sin vanmakt, var Benesjs spel förlorat. Endast en politik mot minoriteterna, fylld av den verk-

ligt humanitära demokratiens anda, och därigenom attraherande de olika folkslagen, skulle ha kunnat rädda statens obeskurta fortbestånd. Men den tjeckiska politiken led av alltför stor diskrepans mellan lära och liv. Det är otänkbart, att tjeckernas strävhet mot minoriteterna och vae-victis-politik mot grannarna kunnat harmoniera med de humanitära ideal, som den svenska adressens under-tecknare eljest föra till togs. Det verkar därför nästan ironi, när man i den svenska adressen citerar Masaryks fras, att »demokratien icke är fullbordad». Hur starkt den tjeckiska minoritetspolitiken undergrävt landets territoriella status gav lord Halifax en föreställning om i sitt tal i Edinburgh: »Vi kunde ha inlåtit oss på ett allmänt krig, i vilket Tjeckoslovakien — liksom övriga deltagare skulle ha lidit stora förluster — men vid dess slut skulle ingen ha uppdragit landets gränser i den form, som de förklarat sig ha gått i krig att skydda.» Hur Benesj skulle ha förhållit sig, ifall Frankrike, England och Ryssland skänkt honom militärt understöd, vet ingen. I sitt radiotal under Münchenkonferensen yttrade han: »Jag har min plan för alla situationer. — Blir det nödvändigt att kämpa, skola vi kämpa till vårt sista andetag.» Denna hans patriotism i ett förtvivlat läge fordrar all respekt. När han dock undvek att fresta vapenlyckan, förtjänar han tvivelsutan Europas tacksamhet. Men fanns det i det hopplösa läget något statsmannamässigt alternativ, försåvitt han ville rädda sitt land?

Det finns i den finska och tjeckiska inställningen till minoriteterna vissa beröringspunkter i fråga om språkpolitiken och tendenserna till monopolisering av statsämbetena åt majoritetsfolket. Antag att inrikesminister Kekkonen, som tidigare varit regissören vid förfinskningen, efter långvarig succès skulle till slut på grund av en yttre nödvändighets tvång bli nödsakad att ge efter och upphöra att söka nedtrycka den svenska folkminoriteten. Skulle även han få motta ett hyllningstelegram från Sverige och de kretsar där, i vilka man eljest av tradition varit så känslig för övergrepp mot nationaliteter, att man under svensk-norska unionens tid tog parti för norrmännens sak? Benesjadressen gör frågan motiverad.

I adressen vill man göra gällande, att de svarta veckorna innebure en fruktansvärd kris för demokrati. Förvisso, ehuru icke blott i avseende på diktaturernas våldsamma förfaringssätt. Den kris, som gav upphovet till den hotande sammanstötningen i

Europa, hänför sig ytterst till den tjeckiska demokratiens oförmåga att förverkliga sina intentioner och skapa en endrätlig folkstat. Och härvid är man framme vid det centrala i den aktuella svenska diskussionen om demokrati och diktatur. Man underlåter att rigoröst hävda de samhällsetiska krav på demokratierna, vilkas uppfyllande är demokratiens mål. Parallellerna med debatten kring det spanska inbördeskriget ge sig härvid genast. Det är objektivt fastslaget, att den spanska demokratierna var oförmögen att sörja för något så elementärt som rättsordningens upprätthållande, människornas säkerhet till liv och lem, rättvisa vid val, trosfrihetens hävdande o. s. v. I stället för att med utgångspunkt härifrån söka bedöma resningen i Spanien, har man genast låtit sitt omdöme bestämmas uteslutande av begreppet fascism eller icke. Vi andra, som gärna vilja underskriva Masaryks teser om demokratiens mening och mål, kunna icke åtnöja oss med detta blint formaldemokratiska tänkesätt. Folkstyrelsen förtjänar rimligen stöd endast om den osvikligt eftersträvar att fylla sitt föregivna inre mål, d. v. s. att realisera rättvisa, frihet och säkerhet för medborgarna. Det finnes en notorisk böjelse i en del kretsar i Sverige att föra diskussionen om demokratierna blott i den formen, att man vänder bort blicken och förfasar sig över diktaturernas metoder. Dessa förtjäna förvisso sin granskning, men ytterst gagnas dock demokratierna bäst av att demokratierna ej glorifieras utan även de underkastas sträng observation och kritik. Också Tjeckoslovakiets tjugoåriga historia har något att lära dem, vilka bekänna sig till folkstyrets principer men efter undergången av den ena demokratierna efter den andra måst finna att folkstyret ej är ett axiom utan ett problem. Icke genom att applådera ett aktslut »happy end» utan genom en fördomsfri prövning av kausaliteten i pjäsen kan diskussionen hos oss om demokratierna undgå sin nuvarande ofruktbara ödslighet och sin till samhällsetisk indifferens gränsande formalism.